

વૈશ્વિક રાજકારણનું હવામાન ‘પલટાઈ’ રહ્યું છે

હવે પછીના સમયમાં આ એગ્રીમેન્ટ અને તેને પગલે સર્જાયેલો આ ઘટનાક્રમ વૈશ્વિક રાજકારણના ‘હવામાન’માં મોટો પલટો આણશે એ સ્પષ્ટ છે. આવું કઈ રીતે થશે તે સમજવા માટે આપણે આ કરારના સૂચિતાર્થો સમજવા પડે પણ તેની વાત કરતાં પહેલાં પેરિસ એગ્રીમેન્ટની થોડી પૂર્વભૂમિકા અને તેના મહત્વના મુદ્દા જોઈએ.

કુલદીપ મણિયાર . aarpar@gmail.com

પેરિસ ક્લાર્ઈમેટ ચેન્જ એગ્રીમેન્ટમાંથી અમેરિકા સત્તાવાર રીતે ખસી ગયું તે પછી ત્યાંનું આંતરિક ક્લાર્ઈમેટ તો ધડાધડ ચેન્જ થવા માંડ્યું છે. એમાં થયું છે એવું કે વિશ્વના ઘણા દેશો તેના આ પગલાનો વિરોધ કરી રહ્યા છે અને સામે પક્ષે અમેરિકા પોતાના પગલાનો જોરદાર બચાવ કરવાની કવાયતમાં લાગી ગયું છે. આખી દુનિયામાં અમેરિકાને આ

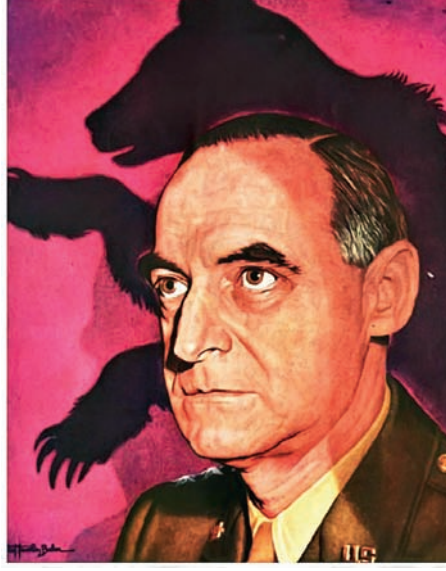
મુદ્દે પોતાનો બચાવ કરવા સિવાય બીજું કોઈ કામ અત્યારે તો ન હોય એવો ઘાટ સર્જાયો છે. રસ્સીખેંચની રમતમાં જોતરાયેલા બંને પક્ષો પરસ્પર એકદમ કસીને રસ્સી ખેંચે એવો માહોલ છે. આપણે આ વાતની અહીં પુનરોક્તિ નહીં કરીએ પણ આ એગ્રીમેન્ટ વાતાવરણમાં કેટલો પલટો આણશે એ તો આવનારા દિવસોમાં ખબર પડી જશે પણ હવે પછીના સમયમાં આ એગ્રીમેન્ટ અને તેને પગલે સર્જાયેલો આ ઘટનાક્રમ વૈશ્વિક રાજકારણના ‘હવામાન’માં

મોટો પલટો આણશે એ સ્પષ્ટ છે. આવું કઈ રીતે થશે તે સમજવા માટે આપણે આ કરારના સૂચિતાર્થો સમજવા પડે પણ તેની વાત કરતાં પહેલાં પેરિસ એગ્રીમેન્ટની થોડી પૂર્વભૂમિકા અને તેના મહત્વના મુદ્દા જોઈએ.

પૂર્વભૂમિકાની વાત કરીએ તો એમ કહી શકાય કે આમ તો આ ગ્લોબલ વોર્મિંગ અને છેવટે તેના પરિણામરૂપે થતા ક્લાર્ઈમેટ ચેન્જને નિયંત્રણમાં લેવા ઘણા સમયથી અસંખ્ય પ્રયાસો થતા રહ્યા છે

પણ ૨૦૧૫માં થયેલો આ પેરિસ ક્લાર્ઇમેટ ચેન્જ એગ્રીમેન્ટ અત્યારસુધીના લગભગ બધા પ્રયાસોમાં મહત્વનો અને મોખરાનો ગણી શકાય કારણ કે આ અંગેના સત્તાવાર આંકડાને સાચા માનીએ તો આ કરાર સાથે દુનિયાના ૧૯૫ દેશો સીધેસીધા જોડાયેલા છે. આ ઉપરાંત આ કરારનો જે કેન્દ્રવર્તી વિચાર છે તે પણ તેને મહત્વનો પુરવાર કરે છે.

આ કરારનો કેન્દ્રવર્તી વિચાર તો પ્રદૂષણ ઘટાડીને ગ્લોબલ વોર્મિંગ અને ક્લાર્ઇમેટ ચેન્જની અસર ઓછી કરવાનો જ છે. પરંતુ આ માટેની જે રીત આ કરારમાં દર્શાવવામાં આવી છે તે ખરેખર સમજવા જેવી છે કારણ કે આ વૈશ્વિક ખેંચતાણનું મૂળ આ રીતમાં જ રહેલું છે. આ કરાર મુજબ આજના સમયમાં વધેલા ઔદ્યોગિકીકરણના વ્યાપના કારણે પ્રદૂષણની સમસ્યા તો આખા વિશ્વમાં છે પણ વિકાસશીલ દેશો કરતાં વિકસિત દેશો દ્વારા વાતાવરણમાં થતું હાનિકારક વાયુઓનું ઉત્સર્જન વધારે છે. એટલે જ્યારે ક્લાર્ઇમેટ ચેન્જ અને ગ્લોબલ વોર્મિંગ ઘટાડવાની વાત આવે ત્યારે પણ આ દેશો પાસેથી મહત્તમ ફાળાની, પ્રદાનની અપેક્ષા રાખવામાં આવે તે સ્વાભાવિક છે. અમેરિકા પણ આ વિકસિત દેશોની યાદીમાં જ આવે અને એ ન્યાયે તેની જવાબદારી પણ વધી જાય તે સમજી શકાય તેમ છે. વિશ્વના હિસ્સારૂપ એક દેશ તરીકે સામૂહિક જવાબદારીની અવગણના કરીને કોઈપણ ભોગે પોતાનો જ સ્વાર્થ સાધી લેવામાં પાવરધા એવા અમેરિકાને આ જ બાબત કઠી છે અને એટલે જ તે બહુ સિફતપૂર્વક ખસી ગયું છે. અમેરિકાનું આ પગલું આવનારા ભવિષ્યના વૈશ્વિક રાજકારણ માટે ચાવીરૂપ બની શકે છે. તેની વાત આપણે પછી કરીએ તે પહેલાં આ કરારની કેટલીક મહત્વની જોગવાઈઓ જોઈએ. આ વાત કરીએ છીએ ત્યારે એ સ્પષ્ટતા પણ કરી લઈએ કે આ કરાર એ ક્લાર્ઇમેટ ચેન્જ પર થયેલો પહેલો સમગ્રલક્ષી કરાર છે. અગાઉ ક્યારેય આ પ્રકારનો સામૂહિક કરાર થયો નથી. એટલે આ કરારમાં ક્લાર્ઇમેટ ચેન્જને નિયંત્રિત કરવા માટેની ઘણી જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે અને તેમ કરીને તેમાં આ મુદ્દાને લગતી મહત્તમ બાબતો સમાવી લેવામાં આવી છે એ તમામ મુદ્દાઓની વાત કરવી અહીં શક્ય નથી પણ આ મુદ્દાઓ પૈકી અત્યારના તબક્કે અને પરિસ્થિતિમાં સૌથી વધુ મહત્વના કહેવાય તેવા બે મુદ્દાની અહીં વાત કરીએ. આ બે મુદ્દાઓ પૈકી પહેલો મહત્વપૂર્ણ મુદ્દો એ છે કે આ કરારની કલમ ૩ હેઠળ આ કરારમાં સંકળાયેલા મહત્વના દેશોએ ક્લાર્ઇમેટ ચેન્જ અને ગ્લોબલ વોર્મિંગના નિયંત્રણમાં કેટલો ફાળો આપવો અથવા પ્રદાન કરવું તે કાર્બન ડાયોક્સાઈડના ઉત્સર્જનની રીતસરની ટકાવારી પ્રમાણે નક્કી કરી દેવાયું છે. આ ટકાવારી નક્કી કરતાં ત્રણ બાબતોને

ચીન રંગ બદલવા માટે જાણીતું છે. આ બાબતનો દાખલો પણ આપણી સૌની નજર સામે જ છે. સરહદ વિવાદ મામલે અને એનએસજીના સભ્યપદ બાબતે શિંગડાં ભેરવતું ચીન ક્લાર્ઇમેટ ચેન્જ મામલે આપણી સાથે ઊભું છે!

તે માટેના આધાર તરીકે અથવા કહો કે ચાવીરૂપ પૂર્વધારણાઓ તરીકે રાખવામાં આવી છે. આ ત્રણ બાબતો પણ સમજવા જેવી છે. દરેક મહત્વપૂર્ણ કે મુખ્ય દેશ કરવાના ઉત્સર્જનની ટકાવારી નક્કી કરતાં એવું ધારી લેવાયું છે કે આ પ્રદાન બને તેટલું વધુ, કહો કે મહત્વાકાંક્ષી હોય, પસાર થતાં સમયની સાથે તે ઉત્સર્જનની ટકાવારી ઘટતી રહેવી જોઈએ અને તે પ્રદાન એ પ્રકારનું હોવું જોઈએ કે જેથી લાંબાગાળે છેવટે આ કરારનો ગ્લોબલ વોર્મિંગ અને ક્લાર્ઇમેટ ચેન્જ બંનેને નિયંત્રિત કરવાનો મૂળભૂત હેતુ સિદ્ધ થઈ શકે.

આ ત્રણ મુખ્ય આધારો કે પૂર્વધારણાઓ સાથે જે-તે દેશને હિસ્સે આવતા પ્રદાનની ટકાવારી નક્કી કરી દેવામાં આવી છે તે કંઈક આ મુજબ છે. આ દેશો પૈકી ચીનનો હિસ્સો સૌથી વધુ એટલે કે ૨૯.૪ ટકા છે. તેના પછી નંબર આવે છે યુ.એસ.નો, જેનો હિસ્સો ૧૪.૩ ટકા છે. તે ઉપરાંત યુરોપિયન ઈકોનોમિક એરિયામાં આવતાં દેશોનો હિસ્સો ૯.૮ ટકા નક્કી કરાયો છે તો ભારત માટે તે મર્યાદા ૬.૮ ટકાની રાખવામાં આવી છે. આ મર્યાદા રશિયા અને જાપાન માટે અનુક્રમે ૪.૯ ટકા અને ૩.૫ ટકા જેટલી રાખવામાં આવી છે. તે સિવાયના કુલ દેશોની કાર્બન ડાયોક્સાઈડના ઉત્સર્જનની ટકાવારી ૩૧.૫ ટકા જેટલી છે.

આ પ્રમાણેની ટકાવારીની મર્યાદામાં રહીને કાર્બન ડાયોક્સાઈડનું ઉત્સર્જન થાય અને તે ટકાવારી ઉત્તરોત્તર ઘટતી રહે તો તેનાથી ગ્લોબલ વોર્મિંગ અને

ક્લાર્ઇમેટ ચેન્જ પર કેવી અને કેટલી અસર થાય, આ બંને સમસ્યાઓ કેવી રીતે અને કેટલી નિયંત્રણમાં આવે તેની વાત પણ આ કરારમાં કરવામાં આવી છે. તે મુજબ જો અહીં દેશદીઠ નક્કી કરાયેલા પ્રમાણમાં કાર્બન ડાયોક્સાઈડના ઉત્સર્જનને નિયંત્રિત કરવામાં આવે તો એક અંદાજ પ્રમાણે ૨૦૨૫ સુધીમાં ગ્લોબલ વોર્મિંગમાં તેમજ ક્લાર્ઇમેટ ચેન્જની અસરોમાં ૨ ડિગ્રી સેલ્સિયસ જેટલો ઘટાડો થઈ શકે અને ૨૦૩૦ સુધીમાં ૧.૫ ડિગ્રી સેલ્સિયસ જેટલો ઘટાડો થાય. એ રીતે સમયની સાથે ધીરે ધીરે આ સમસ્યાની અસરોમાં ઘટાડો થતો રહે.

હા, ચોક્કસ એ ખરું કે આ માત્ર એક અંદાજ છે. આ અંદાજ વાસ્તવમાં કેટલે અંશે પાર પડે છે અને તેમાં ખરેખર કેટલે અંશે સફળતા મળે છે એ તો આવનારો સમય કહેશે એટલે અત્યારે તેના વિશે જે પરિસ્થિતિ છે તેનું યથાસ્થિતિ વર્ણન કર્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી. હકીકતે આ અંગે અત્યારથી કોઈ અભિપ્રાય પર આવવું તે ઘણું વહેલું ગણાશે. એટલે આ ચર્ચાને અહીં જ અટકાવીને આપણે આ જ કરારના અન્ય એક મહત્વના મુદ્દા વાત કરીએ.

અમેરિકા આ કરારમાંથી નીકળી ગયું ત્યારે એવી પણ ચર્ચા ચાલેલી કે આ કરારમાં જોડાયેલા રહેવા બદલ ભારતને જે નાણાં મળે છે તે બાબતે પણ અમેરિકાના નિર્ણયમાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવી હતી. આ આમ તો સતત ચાલતી રહેતી ચર્ચા છે પણ આપણે આમાંથી પણ એક મહત્વનો મુદ્દો તારવીએ તો એમ કહી શકાય કે ક્લાર્ઇમેટ ચેન્જના

‘ઝાઝા હાથ રળિયામણા’ના સિદ્ધાંતના પાયા પર ચાલતા અને વિકસતા વર્તમાન વૈશ્વિક રાજકારણમાં સ્વૈચ્છિક એકાંતવાસ એ અમેરિકા માટે પોતાના જ પગ પર જાતે જ કુહાડો મારવા જેવો પુરવાર થશે તે નિર્વિવાદ છે.

મુદ્દે વિકાસશીલ દેશોને વિકસિત દેશો તરફથી મળતી સહાય સામે પણ કેટલાક વિકસિત દેશોને જ વાંધો છે અને તે વાંધો ઉઠાવનારાઓમાં અમેરિકા પણ સામેલ છે.

વેલ, અહીં આપણે આ કરારની વિગતોની વાત પૂરી કરીને કરારના લાંબાગાળાના સૂચિતાર્થોની વાત કરીએ. આ સૂચિતાર્થોને ટૂંકમાં વર્ણવવા હોય તો એમ કહી શકાય કે આવનારા સમયમાં વૈશ્વિક રાજકારણનું સ્વરૂપ સમૂળગું પલટાઈ જશે તે બાબતનું આ ઝેંધાણ છે. આ ક્લાઈમેટ ચેન્જ એગ્રીમેન્ટથી આવનારા વર્ષોમાં આ મૂળભૂત સમસ્યા કેટલી નિયંત્રણમાં આવશે એ તો જાણે સમય કહેશે પણ આ ક્લાઈમેટ ચેન્જ એગ્રીમેન્ટ અને તે નિમિત્તે તાજેતરમાં બનેલો ઘટનાક્રમ જોતાં એમ ચોક્કસ કહી શકાય કે આ ક્લાઈમેટ ચેન્જ એગ્રીમેન્ટથી આવનારા સમયમાં વૈશ્વિક રાજકારણનું ક્લાઈમેટ ચોક્કસપણે પલટાઈ જશે. આવું કેવી રીતે થાય અથવા એમ કહો કે થઈ શકે તે પણ સમજવા જેવું છે.

આ બાબત સમજવા માટે છેલ્લા થોડા સમયના વૈશ્વિક ઘટનાક્રમ પર નજર કરવા જેવી છે. આ ક્લાઈમેટ ચેન્જ એગ્રીમેન્ટવાળો ઘટનાક્રમ બન્યો તે પહેલાં પણ થોડા સમયથી વૈશ્વિક રાજકારણમાં એવા પલટા આવ્યા કરે છે જેની અસર વૈશ્વિક રાજકારણ પર આજે ને આજે નહીં બલકે ઘણા લાંબાગાળે થશે અને તે પછી લાંબા સમય સુધી રહેશે. આવી અસરોમાં એક મહત્વની અસર નવા પ્રકારના ધરીનિર્માણ અને ધ્રુવીકરણ અંગેની ગણી શકાય. આ સંદર્ભે એમ કહી શકાય કે વૈશ્વિક રાજકારણમાં ૧૯૬૦ અને ૧૯૭૦ના

દાયકાની અસરો અને માનસિકતા કમબેક કરી રહ્યાં છે. તે સમયની જેમ ફરી અત્યારે ધરીનિર્માણ અને ધ્રુવીકરણના સંજોગો વૈશ્વિક સ્તરે બની રહ્યા છે. હા, એ ચોક્કસ કે પક્ષકારો બદલાયા છે.

આ સંદર્ભે થોડું પાછળના સમયમાં જઈને આખી વાતને સમજીએ તો એમ કહી શકાય કે ૧૯૬૦ અને ૧૯૭૦ના દાયકાઓમાં જ્યારે અમેરિકા અને રશિયા વચ્ચેના શીતયુદ્ધની પરિસ્થિતિ તેની ચરમસીમાએ હતી ત્યારે વિશ્વના રાજકારણની ધરી આ બંને દેશોની આસપાસ ફરતી હતી. તે પછી ત્રીજા ક્રમે તે સમયે કંઈક અંશે પ્રભાવી લેખાતું બ્રિટન આવતું હતું. આ ભૂતકાળના આધારે વર્તમાન વૈશ્વિક રાજકારણને મૂલવીએ તો એમ કહી શકાય કે ભૂતકાળમાં ધરીનિર્માણ સંદર્ભે પરિસ્થિતિ વધુ સ્પષ્ટ હતી જે અત્યારે એકદમ અસમંજસભરી છે. અત્યારની આ પરિસ્થિતિ પાછળ એક સ્પષ્ટ કારણ છે. અત્યારે વિશ્વના દેશો વચ્ચે શક્તિશાળી બનવાની અને ઈવન શક્તિશાળી કહેવાડાવવાની પણ સ્પર્ધા એકદમ તીવ્ર છે. આ સ્પર્ધા આટલી તીવ્ર અગાઉ ક્યારેય નહોતી.

આ રીતે જોતાં આજના ખરેખર શક્તિશાળી અને વૈશ્વિક રાજકારણની દૃષ્ટિએ પ્રભાવી ગણાય તેવા દેશોમાં ભારત, ચીન, રશિયા, અમેરિકા, જાપાન, ઈઝરાયેલ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ પૈકી ધરી નિર્માણની દૃષ્ટિએ વાત કરીએ તો રશિયા અને અમેરિકા મૂળભૂત રીતે તો આજે પણ પરસ્પરની વિરુદ્ધ છે. વૈશ્વિક તેમજ આ દેશોની વ્યક્તિગત પરિસ્થિતિમાં સમયની સાથે બદલાવ આવતાં તેમની વચ્ચેના વિરોધની ડેખીતી માત્રા ચોક્કસ ઘટી છે છતાં આ બંને દેશોના સંબંધોના પાયામાં રહેલો મૂળભૂત વિરોધ હજુ સંપૂર્ણ રીતે નાબૂદ થયો નથી. એટલે હાલ પલટાયેલા સંજોગોમાં પણ તેઓ બંને સાથે મળીને એક ધરી રચે અને તેમાં અન્ય દેશો સામેલ થાય તેવી સંભાવના નહીંવત્ છે. હા, આજે પણ જો કોઈ ધરી રચાય તો તેમાં પણ આ બંને દેશો પરસ્પરની સામે ચોક્કસ ઊભા રહેશે તે સ્પષ્ટ છે. તે સિવાયના દેશોની વાત કરીએ તો ભારત, રશિયા, જાપાન અને ઈઝરાયેલ જેવા દેશોની એક ધરી બની શકે છે. જો આ ધરી બને તો અમેરિકા અને ચીન માટે આવનારા દિવસો વૈશ્વિક રાજકારણની રીતે કપરા બની શકે તેમ છે. આ પરિસ્થિતિમાંથી માર્ગ કાઢવો ચીની ડ્રેગન માટે તોય પ્રમાણમાં સરળ છે કારણ કે ચીન સમય અને જરૂરિયાત મુજબ રંગ બદલવા માટે જાણીતું છે. આ બાબતનો દાખલો પણ આપણી સૌની નજર સામે જ છે. સરહદ વિવાદના મામલે તેમજ એનએસજીના સભ્યપદ બાબતે ભારત સામે શિંગડાં ભેરવતું ચીન ક્લાઈમેટ ચેન્જના મામલે ભારતના સમર્થનમાં ઊભું છે! છે ને કમાલ! વળી, ભારત-પાકિસ્તાન વચ્ચેની ખેંચતાણમાં પણ ચીન પાકિસ્તાનનો પક્ષ તાણે છે તેમાં પણ આ જ બાબત નિમિત્ત છે કે મૂળભૂત રીતે આજના સતત પલટાતા વૈશ્વિક રાજકારણના માહોલમાં ચીન પોતે એકલું પડવા માગતું નથી. બીજી બાબત એ છે કે પાકિસ્તાન સાથે સારા સંબંધો રાખવામાં તેનો પોતાનો પણ સ્વાર્થ રહેલો છે. ઈકોનોમિક કોરિડોરની વાત તો હવે જગજાહેર છે પણ તાજેતરના કેટલાક અહેવાલોને સાચા માનીએ તો ચીન પાકિસ્તાનમાં પોતાના લશ્કરી થાણાં સ્થાપવા માંગે છે. આમ ચીન તો ગમે તેમ કરીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધી લેશે પણ સામે પક્ષે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા માટે સ્વૈચ્છિક એકાંતવાસ સ્વીકારવા તત્પર થયેલા અમેરિકાનું આવનારા વર્ષોમાં શું થશે તે એક પેચીદો પ્રશ્ન છે અને તેનો જવાબ તો આવનારો સમય જ આપી શકશે. બાકી, એક બાબત સ્પષ્ટ છે કે ‘ઝાઝા હાથ રળિયામણા’ના સિદ્ધાંતના પાયા પર ચાલતા અને વિકસતા વર્તમાન વૈશ્વિક રાજકારણમાં સ્વૈચ્છિક એકાંતવાસ એ અમેરિકા માટે પોતાના જ પગ પર જાતે જ કુહાડો મારવા જેવો પુરવાર થશે તે નિર્વિવાદ છે.

ટ્રમ્પ દુનિયાને ક્યાં લઈ જશે?

અમેરિકા વિશ્વમાં સૌથી વધુ પ્રદૂષણ ધરાવતો દેશ રહ્યો છે. હવે ધનિક તથા વિકસિત દેશ થયા પછી ઉદારીકરણના નામે અમેરિકાની કંપનીઓ વિકાસશીલ કે ગરીબ દેશોમાં અમેરિકામાં પ્રતિબંધિત હોય એવા કામો કરતી રહે છે. અમેરિકામાં ઝેરી રસાયણોનું ઉત્પાદન પ્રતિબંધિત છે. એ ઝેર અન્ય દેશોમાં ઠલવાય છે. અમેરિકાનું એ પાપ કોના માથે ધોવું?

મૈત્રી પટેલ . aarpar@gmail.com

એક બ્રિટિશ ડોક્ટરે કહ્યું, બ્રિટનમાં તબીબીશાસ્ત્ર એટલું આગળ વધી ગયું છે કે માનવીના શરીરમાંથી અડધું લિવર કાપી લઈને બીજાના શરીરમાં પ્રત્યારોપણ કરતાં, છ અઠવાડિયામાં સાજો થઈ કામે વળગી ગયો. એ સાંભળી જર્મન ડોક્ટર કહે, અરે એ તો ઠીક અમારે ત્યાં તો એક માનવીના મગજનો ટુકડો

કાપી લઈને બીજામાં આરોપિત કર્યો અને ચાર જ અઠવાડિયામાં તે કામ કરતો થઈ ગયો. એ સાંભળીને રશિયન ડોક્ટર કહે કે , મારા ભૈ અમે તો તમારા કરતાંય ક્યાંય આગળ છીએ. અમે એક માનવીનો હૃદયનો ટુકડો કાપી બીજામાં આરોપિત કરી દીધો અને તે બે જ અઠવાડિયામાં કામ કરતો થઈ ગયો. આ સાંભળીને અમેરિકન ડોક્ટર ખડખડાટ હસી પડ્યો કહે, તમારી આ સિદ્ધિ તો અમારી આગળ કંઈ

જ નથી. થોડા દિવસો પહેલાં અમે એક મગજ, હૃદય અને લિવર વિનાના એક માનવીને પ્રમુખ બનાવી દીધો. હવે આખું અમેરિકા જોબ શોધે છે.

વોટ્સ એપ પર ફરતી થયેલી આ જોક વાંચી તમને હસવું ભલે આવે, પણ અમેરિકાની આ કરુણાંતિકા આખી દુનિયાને ભારે પડી શકે એવી આશંકા જાગવા માંડી છે. જોકે ટ્રમ્પને માથે પણ રશિયન કનેક્શનની તલવાર તોળાયેલી રહે છે, જેને

કારણે હજુ તેમના કાર્યકાળનું વર્ષ પણ પૂરું થયું નથી, ત્યાં કેટલાક વિશ્લેષકો કહેવા માંડ્યા છે કે ટ્રમ્પ ટર્મ પૂરી કરી નહીં શકે. ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પ અમેરિકાના પ્રમુખ બન્યા પછી એક પછી એક એવા નિર્ણય લેતા રહ્યા છે કે તેઓ અમેરિકા અને દુનિયાને ક્યાં લઈ જશે એ પ્રશ્ન પુછાતો રહ્યો છે. રાષ્ટ્રવાદના નામે ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પ એવા નિર્ણયો લઈ રહ્યા છે કે તેમાં ક્યાંક તેમને પછડાટ પણ મળી રહી છે, છતાં ટ્રમ્પ હૈ કી માનતા નહીં.

આવતાની સાથે જ સાથે મુસ્લિમ દેશોના નાગરિકોના અમેરિકા પ્રવેશ સામે નિયંત્રણો લાદી દીધાં, તો એ પછી કેટલાક દેશોમાંથી અમેરિકા આવતી ફ્લાઈટમાં મુસાફરો માટે કેટલાંય નિયંત્રણો

એ માટે ભારત તથા ચીનને દોષિત ઠેરવે છે. સૌ ચૂહેં માર કે બિલ્લી હજ કો ચલી જેવો ઘાટ છે. અમેરિકા વિશ્વમાં સૌથી વધુ પ્રદૂષણ ધરાવતો દેશ રહ્યો છે. હવે ધનિક તથા વિકસિત દેશ થયા પછી ઉદારીકરણના નામે અમેરિકાની કેટલીય કંપનીઓ વિકાસશીલ કે ગરીબ દેશોમાં જઈને અમેરિકામાં પ્રતિબંધિત હોય એવા કામો કરતી રહે છે. અમેરિકામાં કેટલાય ઝેરી રસાયણોનું ઉત્પાદન કરવા દેવામાં આવતું નથી, એ ઝેર એ જ કંપની બીજા દેશોમાં જઈને પેદા કરે છે. અમેરિકાનું એ પાપ કોના માથે ધોવું? અમેરિકા આજે સુફિયાણી સલાહ આપે છે, પરંતુ એ ભૂલી જાય છે કે ઔદ્યોગિક વિકાસના નામે તેણે અને તેના જેવા વિકસિત દેશોએ પર્યાવરણને જેટલું નુકસાન કર્યું છે

આ વાત અંગે અમેરિકાએ ગુનાહિત મૌન ધારણ કર્યું છે, પણ થયું એવું કે હવે ધીરે ધીરે ભારત અને ચીન જેવા અનેક દેશો વિકાસની હરણફાળ છેલ્લા ચારેક દાયકાથી ભરવા માંડ્યા છે. ભારતની જ વાત કરીએ તો ૧૯૮૧માં નરસિંહરાવની સરકારે ઉદારીકરણ અપનાવ્યું એ સાથે જ વિકાસ અને સમૃદ્ધિ દેખાવા માંડી છે. જોકે વિકાસની સાથે સાથે પ્રદૂષણ સમાંતરે ચાલતું રહ્યું છે, એમાં કોઈ જ શંકા નથી. પાંચ ધનિક દેશોએ બીજા દેશોએ વિકાસનો માર્ગ પકડ્યો કે તરત જ પર્યાવરણની માળા જપવી ચાલુ કરવા માંડી હતી. પર્યાવરણમાં ગ્રીન હાઉસ વાયુઓનું પ્રમાણ વધી રહ્યું છે, તેને કારણે પૃથ્વીની ફરતે એક એવું સ્તર બની ગયું છે, તેને કારણે પૃથ્વી પરથી પરાવર્તિત થતી ગરમી અવકાશમાં જતી નથી. ઊલટાનું કાર્બન ડાયોક્સાઈ જેવા વાયુઓને કારણે એ ગરમી ફરીથી પૃથ્વી ઉપર જ પહોંચે છે, જેથી પૃથ્વી પર સતત ગરમી એકત્ર થતી રહે છે, જે પૃથ્વીનું તાપમાન ઊંચે લઈ જાય છે.

પૃથ્વીનું તાપમાન વધે તે સાથે બીજી અનેક મુશ્કેલીઓ એક પર એક ફીની જેમ પૃથ્વીવાસીઓને મળે છે. એ વાત અહીં આપણે કરતા નથી. આપણે તો આ પર્યાવરણની સમસ્યાને પગલે વિજ્ઞાનીઓએ ચેતવણીના સૂર કાઢવા માંડ્યા હતા. એ વાત તો છેક સિત્તેરના દાયકામાં ગણગણાટ સાથે શરૂ થઈ હતી. પરંતુ વિકાસના મદમાં છાકટા થયેલા અમેરિકા તથા તેના મિત્રોને સમજાઈ ન હતી. અમેરિકાએ વિકાસની સાથે સાથે ઊર્જાનો વધુ વપરાશ કરવા માંડ્યો અને તે સાથે જ પ્રદૂષણ પણ અનેક ગણું વધારવા માંડ્યું. પરંતુ ધીરે ધીરે અનેક દેશોએ સમુદ્રની જળ સપાટી વધતાં પડતી મુશ્કેલી અંગે ચિંતાથી વિચારવા માંડ્યું. વાવાઝોડાં જેવી અનેક કુદરતી આપત્તિ પાછળ પણ વિજ્ઞાનીઓએ બદલાતા જલવાયુ પરિવર્તનને જવાબદાર ઠેરવવા માંડ્યું, ત્યારે બધાએ પર્યાવરણની ચિંતા કરવા માંડી. એ વખતે અમેરિકા સહિતના અનેક દેશોએ અનેક સગવડ ભોગવીને જીવન ધોરણ સુધારી લીધું હતું અને સૌ ચૂહેં માર કે બિલ્લી હજ કો ચલીની જેમ અમેરિકાએ પણ પર્યાવરણ અને પ્રદૂષણનો ચીપિયો પછાડીને ગ્રીન ટેકનોલોજી વિકસાવવા માંડી. અહીં જ અમેરિકાએ અવળચંડાઈ કરવા માંડી છે. અમેરિકા સહિતના ધનિક દેશોએ પોતાના વિકાસમાં પર્યાવરણનું નખખોદ વાળી નાંખ્યું. હવે જ્યારે બીજા દેશો વિકાસના માર્ગે દોડવા માંડ્યા, ત્યારે અમેરિકાએ એ રેસને હડલ રેસ બનાવવાની જાહેરાત કરવા માંડી. અમેરિકાએ પણ બધાને પર્યાવરણ સુધારવા માટે ગ્રીન હાઉસ વાયુઓનું ઉત્સર્જન ઘટાડવા માટે સૂચનો કરવા માંડ્યા. વધારામાં વિકાસ કરતા દેશોને ગ્રીન ટેકનોલોજી આપવા માટે અમેરિકાને કહ્યું તો તેમાં અમેરિકાની મૂડીવાદી છબી બહાર આવી ગઈ.

લાદી દીધાં હતાં. એ પછી એચ-૧ બી વિઝા ઉપરના નિયંત્રણો સાથે રાષ્ટ્રવાદના નામે અમેરિકાને નોકરીમાં પ્રાધાન્ય મળે એવી જોગવાઈ કરવા માંડી હતી. જોકે તેમાં કેટલાય દેશોની નારાજગી તેમણે વહોરી લીધી છે. ખાસ તો તેમણે વિદેશી પ્રોફેશનલોનું શોષણ રોકવા માટે આ જોગવાઈ કરી હોવાનું રૂઝું બહાનું આગળ ધરી દીધું હતું. જોકે અમેરિકા તો વસાહતીનો દેશ છે, ત્યારે અમેરિકન કોને ગણવો અને વિદેશી કોને ગણવો એ પણ એક સમસ્યા છે. એ સાથે જ વંશીય હત્યાઓ શરૂ થઈ છે. એ હત્યાનો ભોગ કેટલાય ભારતીયો બન્યા છે. આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે આ વંશીયભેદ મહદંશે ભારતીય કે એશિયન સામે જ શરૂ થયો છે. એ રોકવા માટે ટ્રમ્પ હજુ સફળ થયા નથી. હજુ તો આ કમઠાણ પૂરું થયું નહીં, ત્યાં જ ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પે એવી જાહેરાત કરી દીધી કે અમેરિકા પેરિસ સમજૂતીમાંથી ખસી જાય છે અને

એટલું નુકસાન બીજા કોઈએ કર્યું નથી. આમ છતાં જ્યારે એ નુકસાનની ભરપાઈ કરવાની વાત આવી છે, ત્યારે અમેરિકાએ દાંડાઈ જ કરી છે.

સીધી રીતે આ વાત સમજાવે. વિજ્ઞાનીઓ ઘણા વખતથી પૃથ્વીના વધતા તાપમાન અંગે ચિંતા વ્યક્ત કરતા રહ્યા છે. પૃથ્વીના વાતાવરણમાં ગ્રીન હાઉસ તરીકે ઓળખતા વાયુઓનું પ્રમાણ વધી રહ્યું છે, તેની અનેક અવળી અસર વર્તાઈ રહી છે. આ વાયુઓનું સૌથી વધુ ઉત્સર્જન ઉદ્યોગો અને વાહનો કરી રહ્યા છે. ઔદ્યોગિકીકરણના નામે અમેરિકા, બ્રિટન, જર્મની અને ફ્રાંસ જેવા દેશોમાં જ ગંજાવર ઉદ્યોગો શરૂ થયા હતા. આ ઉદ્યોગોને કારણે ત્યાંના લોકોનું જીવન ધોરણ સુધર્યું છે, એની ના પાડી શકાય એમ નથી. પરંતુ તેની સાથે આ મુઠ્ઠીભર દેશોના વિકાસ માટે આખી પૃથ્વીએ ભોગ આપવો પડ્યો છે, એ વાત કોઈ ઈન્કારી શકે એમ નથી. અત્યાર સુધી

અમેરિકન કંપનીઓ અને અમેરિકા ગ્રીન ટેકનોલોજી અન્ય દેશોને એમને એમ આપવા માટે તૈયાર નથી. આ સંજોગોમાં અનેક દેશો કહે છે કે હવે વિકાસ કરવાનો અમારો સમય આવ્યો ત્યારે અમારા કાન શેના પકડો છો ?

ભારતની પણ આ જ દલીલ રહી છે. ભારત માને છે કે ગ્રીન હાઉસ વાયુ ઉત્સર્જન અંગે અમેરિકા તથા બીજા વિકસિત દેશોએ વધુ ભોગ આપવો રહ્યો. પરંતુ એ દેશો તેના માટે તૈયાર નથી. વધુ બગાડ અમેરિકા જેવા દેશોએ કર્યો પણ વધુ ભોગ આપવા તેઓ તૈયાર નથી અને તેને કારણે જ ક્યોટો સંધિ તેનો કાર્યકાળ પૂરો થઈ જવા છતાં અમલમાં આવી જ નહીં. અમેરિકાએ તો ક્યોટો પર પણ સહી કરી ન હતી. હવે જ્યારે ગયા વર્ષે પેરિસ સંધિ થઈ ત્યારે ઓબામાનું અમેરિકા પણ માની ગયું હતું, કમનસીબે પેરિસ સંધિ અમલમાં આવે તે પહેલાં અમેરિકામાં શાસન બદલાઈ ગયું અને રિપબ્લિકન ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પ શાસનમાં આવ્યા અને તેમણે શરૂઆતથી જ આ સમજૂતી માનવાનો ઈન્કાર કરી દીધો હતો. આ સંધિ ઉપર સંયુક્ત રાષ્ટ્રના ૧૯૭ દેશોમાંથી ૧૪૭ દેશોએ હસ્તાક્ષર કર્યા છે. અમેરિકાએ પણ આ સમજૂતી સ્વીકારી હતી. ગયા વર્ષથી અમેરિકામાં આ સંધિનો અમલ શરૂ થઈ ગયો હતો. પરંતુ હવે ટ્રમ્પે ઘડિયાળના કાંટા ઊંધા ફેરવવા માંડ્યા છે. ખાસ કરીને ટ્રમ્પને પેટમાં દુઃખ છે, તે વિકાસશીલ દેશોને આપવાના થતા ૧૦૦ અબજ ડોલર છે. જોકે ટ્રમ્પ માને છે કે પાયામાં જ ઘા કરતા શીખ્યા છે, તેઓ દુનિયાને શીખવાડે છે કે જલ વાયુ પરિવર્તન થઈ રહ્યું છે, એ આખી ધારણા જ ખોટી છે. આ ધારણાની પાછળ ચીનનો હાથ છે. આ કારણને આગળ ધરીને ટ્રમ્પે ચૂંટણી પ્રચારમાં જ આ સંધિમાંથી ખસી જવાનું વચન આપ્યું હતું. ટ્રમ્પ એવું ધુપ્પલ ચલાવે છે કે આ સંધિને પગલે અમેરિકાના ઊર્જાના સ્ત્રોતોનો ઉપયોગ સીમિત કરી દેવાશે. વાસ્તવમાં સંધિ તો એવી છે કે દરેક દેશ જાતે જ ગેસ ઉત્સર્જનની મર્યાદા રેખા નક્કી કરવાની છે અને એ લક્ષ્ય રેખામાં રહીને ગેસ ઉત્સર્જન ઘટાડવું.

ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પે અમેરિકાને પેરિસ સમજૂતીમાંથી પાછું ખેંચી લીધું છે, જેને કારણે હવે સવાલ એ થાય છે કે એક મહાસત્તા હોવાથી ટ્રમ્પ હવે દુનિયાને કયા માર્ગે લઈ જશે ? ટ્રમ્પના આ નિર્ણયથી શું અસર પડશે?

અમેરિકાના આ પગલાથી દુનિયાના દેશો માટે પેરિસના માનાંક સુધી પહોંચવું મુશ્કેલ થઈ પડશે. સ્વાભાવિક છે કે ઊર્જાનો મુખ્ય ઉપભોક્તા અને તેને પગલે મુખ્ય પ્રદૂષણ અમેરિકા ખસી જાય ત્યારે પર્યાવરણની જાળવણી કરવી મુશ્કેલ તો બનશે જ. વિશ્વના કાર્બન ઉત્સર્જનમાં અમેરિકાનો ફાળો ૧૫

ટ્રમ્પના આ ધખારા કેટલા ચાલશે? એમ પણ ટ્રમ્પ કેટલું ખેંચશે, તે અંગે તો ચર્ચા ચાલી જ રહી છે. હવે એવો ભય પેદા થઈ રહ્યો છે કે ટ્રમ્પ જેટલું ખેંચશે તેમાં નુકસાન કેટલું થશે?

ટકાનો છે. ઉપરાંત ગ્રીન ટેકનોલોજીનો મુખ્ય સ્ત્રોત પણ અમેરિકા જ છે. જોકે ટ્રમ્પના આ નિર્ણયથી અમેરિકામાં પણ વિરોધનો સૂર ઊઠ્યો છે. અનેક લોકો વિરોધ કરી રહ્યા છે. છતાં ટ્રમ્પ એવા વિરોધને ગણકારે એવા નથી. વિજા સહિતના મુદ્દે ટ્રમ્પનું એ રૂપ અમેરિકાએ જોયું જ છે. અમેરિકાની પીછેહઠથી ચીનની ભૂમિકા વિસ્તરતી જશે. ચીન અત્યારે પણ જે રીતે વન બેલ્ટ વન રોડ અને દક્ષિણ ચીની સમુદ્રમાં લશ્કરી પગલાં ભરીને એક મહાસત્તા બનવા માટે તૈયારી કરી રહ્યું છે, ત્યારે તેને માટે આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે પર્યાવરણને મામલે એક મહત્વની ભૂમિકા ભજવવાનો અવસર આવ્યો છે. ચીન હવે વૈશ્વિક સ્તરની ભૂમિકા માટે થનગની રહ્યું છે, ત્યારે પહેલાં તો તેણે ઘર આગણે પ્રદૂષણ ઘટાડવું પડશે એ પણ એટલું જ કડવું સત્ય છે. ચીનમાં તો ઓકિસજન બાર ગયા વર્ષે ખોલવા પડ્યા હતા, તો ચીનમાં પ્રદૂષણથી થતા રોગોનું પ્રમાણ પણ વધી રહ્યું છે, ત્યારે ચીનની નેતાગીરી અંગે પણ વિશ્વમાં વિરોધનો સૂર નીકળ્યા વિના રહેવાનો નથી. અમેરિકન પ્રમુખ ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પના પેરિસ સંધિમાંથી ખસી જવાના નિર્ણયથી અમેરિકામાં વિરોધી સૂર પેદા થયો જ છે. ખાસ કરીને ગૂગલ, એપલ અને અન્ય જીવાશ્મ ઈંધણ ઉત્પાદક કંપનીઓએ ટ્રમ્પને સંધિ સાથે રહેવાનો આગ્રહ કર્યો

છે. આ સંજોગો જોતાં અમેરિકામાં બિઝનેસ નેતાઓ ટ્રમ્પથી વિમુખ થઈ રહ્યાના સંકેત આપે છે. એક તરફ પ્રદૂષણ ફેલાવવા માટે કોલસાથી ચાલતાં વીજ ઉત્પાદક એકમો બદલાયા છે. પરંતુ અત્યારે સ્થિતિ એવી પેદા થઈ છે કે સૌર ઊર્જા સ્વચ્છ હોવા છતાં તેના ઉત્પાદનથી થતી કમાણી ઓછી છે, તેને કારણે એ માથાઝીકમાં પડવાને બદલે ફરીથી કોલસા યુગ શરૂ થાય તો નવાઈ પામવા જેવું નથી. ભારતમાં જ અત્યારે એક હરાજમાં સૌર ઊર્જાની કિંમત કોલસાથી પેદા થતી વીજળી કરતાં ૧૮ ટકા ઓછી મળી હતી. આ સંજોગોમાં કોણ સૌર ઊર્જા તરફ આકર્ષિ ? ટ્રમ્પ ભલે ચૂંટણી વચન પાળવાના હરખમાં કે પોતાનું વિશ્વ ઉપર પ્રભુત્વ દેખાડવામાં પેરિસ સમજૂતીમાંથી ખસી ગયા છે, પરંતુ સત્ય તો એ છે કે અમેરિકામાં કાર્બન ઉત્સર્જન ઘટી રહ્યું છે. ઓબામાએ જેટલું કાર્બન ઉત્સર્જન ઘટાડવાનું લક્ષ્ય વિચાર્યું હતું, તેના કરતાં અડધો કાપ તો જોવા મળી રહ્યો છે. ખાસ કરીને અમેરિકામાં વીજળી ઉત્પાદન માટે કોલસાનો ઉપયોગ ઘટી ગયો છે, તેને કારણે આ શક્ય બન્યું છે. એકંદરે જોવા જાય તો ટ્રમ્પનો વિરોધ ઘણી વખત બાલિશ ગણાય એવો છે. ઓફકોર્સ ૧૦૦ અબજની સહાયથી બીજા દેશોને લાભ થવાનો જ છે, પણ એ તો વિકસિત દેશોએ કરેલા પાપની સજા ગણી શકાય. વળી આ સંધિમાંથી ખસી જવા મામલે ઘર આંગણે વિરોધ થઈ રહ્યો છે, એ જોતાં ડોનાલ્ડ ટ્રમ્પે પારોઠનાં પગલાં ભરવાં પડે તો નવાઈ પામવા જેવું નથી. વિજાબંધી જેવા અનેક મામલે ટ્રમ્પે ઢીલું મૂકવું પડ્યું છે. વળી એ પણ અવશ્ય નોંધવું પડશે કે અમેરિકા પાસે વિવિધ ક્ષેત્રે કામ કરી શકે એવા સ્કિલ્ડ વર્કર્સ બન્યા છે ખરા ? સ્કિલ્ડ પ્રોફેશનલ છે ખરા ? મોટાભાગના એકમોમાં કામદારોથી માંડીને ઉચ્ચ પદ પર કામ કરતા લોકો મહદંશે વિદેશી છે, ત્યારે ટ્રમ્પના આ ધખારા કેટલા ચાલશે? એમ પણ ટ્રમ્પ કેટલું ખેંચશે, તે અંગે તો ચર્ચા ચાલી જ રહી છે, પણ હવે એવો ભય પેદા થઈ રહ્યો છે કે ટ્રમ્પ જેટલું ખેંચશે તેમાં નુકસાન કેટલું થશે?

પેરિસ સમજૂતીના મહત્વના મુદ્દા

૧. પૃથ્વીનું તાપમાન બે ડિગ્રી સેલ્સિયસ નીચે રહે અને ૧.૫ ડિગ્રી સેલ્સિયસથી વધુ ન રહે એવા પ્રયાસો કરવા

૨. માનવી જે ગ્રીન હાઉસ વાયુ પેદા કરે છે, તે ઉત્સર્જન ૨૦૫૦ સુધીમાં એટલું ઘટાડવું કે વૃક્ષો, માટી અને સમુદ્ર તેને શોષી લેવાની ક્ષમતા રાખે.

૩. દર પાંચ વર્ષે ગેસ ઉત્સર્જનમાં કાપ મૂકવા બાબતે સમીક્ષા કરવી.

૪. વિકાસશીલ દેશો માટે જલવાયુ નાણાકીય સહાય માટે દર વર્ષે ૧૦૦ અબજ ડોલર આપવા અને ભવિષ્યમાં એ સહાય વધારવા માટે પ્રતિબદ્ધ રહેવું.